

MOLITVA I DIJALOG

Fra Anđelko DOMAZET
Split

Sažetak

Rad želi pokazati kako međuljudski dijalog nalazi pravi izvor i svoj temelj u najvećem stupnju dijaloga i komunikacije: u dijalogu s Bogom (molitva) koji zatim osposobljava za iskreni dijalog s drugima.

U prvom dijelu razmišljanja iznose se neke osnovne crte teologije dijaloga koje zatim utječu na unutarnji duh i metodologiju dijaloga.

U drugom dijelu rada ukazuje se na jedinstvo molitve i dijaloga. U molitvi se tako razvijaju i posreduju duhovne osnove dijaloga s bližnjima: otvoreno srce, duh poniznosti, svijest jedinstva svih ljudi i neuvjetovana ljubav. Autentičnost iskustva molitve mjeri se sposobnošću dijalogiziranja.

Jedinstvo molitve i dijaloga pomaže približiti se osnovnim ciljevima svakog dijaloga, a to su: traženje i otkrivanje istine, bolje razjašnjenje samoga sebe, svoje nutrine; suočenje s različitim mišljenjima, stavovima i opredjeljenjima.

Uvod

Dijalog je zacijelo jedna od riječi koja najviše obilježava duh vremena u kojem živimo. Danas se toliko govori, piše i raspravlja o tome kako čovjek treba biti spreman i sposoban dijalogizirati sa svima, tj. moći iznositi svoja mišljenja, stavove i uvjerenja, ali, isto tako, i znati saslušati drugog u međusobnom dijalogu.

U ovom radu želimo pokazati kako međuljudski dijalog nalazi pravi izvor i svoj temelj u najvećem stupnju dijaloga i komunikacije: u dijalogu s Bogom (molitva) koji nas zatim osposobljava za iskreni dijalog s drugima.

U prvom dijelu razmišljanja pokušat ćemo ukratko podsjetiti na neke osnovne crte teologije dijaloga.

U drugom dijelu želimo ukazati na jedinstvo molitve i dijaloga. Molitva utječe na unutarnji duh i metodologiju dijaloga. Autentičnost iskustva molitve mjeri se sposobnošću dijalogiziranja.

1. TEOLOGIJA DIJALOGA

Da bismo mogli progovoriti o odnosu molitve i dijaloga, na početku ovog izlaganja želimo podsjetiti na neke od temeljnih oznaka teologije dijaloga.

Za kršćanstvo temelj ozbiljnog promišljanja ljudskih odnosa nalazi svoje izvorište u temeljnim istinama svetopisamske objave: u teologiji stvaranja, u nauku o Trojstvu, kao i u promišljanju o Božjem utjelovljenju.

Dijalog između Boga i čovjeka započinje stvaranjem. Bog čovjeka zove u postojanje. Čovjek je stvaranjem pozvan u zajedništvo s Bogom i u Bogu samome. «Bog je čovjeka učinio za svoj 'ti' i dao mu, sa svoje strane, da ima u Bogu svoj 'ti', svoj vlastiti 'ti'. U tome ja-ti-odnosu

počiva njegova bit. I samo stoga, jer ga je Bog stavio u odnos ja-ti prema sebi, može čovjek i prema drugim ljudima stupiti u osobne odnose».¹

Najdublji smisao biblijske tvrdnje da je „čovjek stvoren na sliku Božju“ ogleda se stoga u čovjekovoj osobini da živi kao stvorenje ili biće odnosa. Iz konteksta biblijskog izričaja razabire se da je čovjek stvoren od Boga kao biće sposobno za život u zajedništvu. Čovjek je kadar općiti s drugima i Bogom. On je svjestan te svoje relacijske naravi i svojim je slobodnim djelovanjem može usmjeravati, oblikovati ili pak uništiti. Kad čovjek svjesno živi kao relacijsko biće, biće odnosa, onda u svojim djelima ostvaruje četiri stupnja relacije: odnos prema Bogu, prema okolišu ili stvorenom svijetu, odnos prema drugim ljudima i odnos prema samom sebi.

Većina velikih kršćanskih teologa i filozofa najtješnje povezuju antropologiju s naukom o Trojstvu. Kršćansko poimanje osoba polazi od shvaćanja odnosa identiteta i različitosti kao odnosa međusobne upućenosti, a da jedan nema primat na drugim niti da se jedno u drugom izgubi. Prema tom viđenju osoba je 'samostojnost u odnosu'.

Istina, u trojstvenom otajstvu suočeni smo s jednom uistinu izvanrednom zajednicom: tri osobe tvore jedinstvo koje opstoji samo u Bogu, jedinstvo jednog bitka u množini osoba, ali to otajstvo unutar božanskog života predstavlja jednu istinu koja se odražava i osvjetljuje situacije jedinstva i različitosti u ljudskim zajednicama.

Polazeći od njezina izvora, osoba izražava ideju dijaloga i Boga kao dijaloškog bića. Trojstvo je prema tome neka vrst tajnog znaka ljudske intersubjektivnosti. Kao slika Trojednog Boga, čovjek je bitno subesjedničko biće.²

Iz svega proizlazi da je prvi i temeljni odraz trojstvene ontologije u egzistenciji kršćanina njezina konstitutivna relacionalnost. Čovjek je slika Božja tek u zajedništvu s drugim čovjekom. Radi toga čovjek može biti osoba tek po odnosu s drugim ljudima.

U tom smislu, momenti trinitarne teologije mogu pokazati put na kojem je moguće nadvladati suprotstavljanje između osobne i zajedničarske dimenzije života, jedinstva i različitosti. Tako konstitucija II. vatikanskog sabora o Crkvi u suvremenom svijetu jasno ističe *komunitarni* karakter čovjekova poziva u Božjem planu: „Bog, koji se očinski birne za sve, htio je da svi ljudi tvore jednu obitelj i da se međusobno susreću kao braća... To više, Gospodin Isus, kad moli Oca da 'svi budu jedno... kao što smo i mi jedno' (Iv 17,21-22), otvara ljudskom razumu nedokučive poglede i daje da naslutimo da postoji sličnost između jedinstva božanskih osoba i jedinstva sinova Božjih u istini i ljubavi» (GS 24).

Ovaj tekst doziva u svijest mogućnost da se trojstveni božanski život može u povijesti nasljedovati i prakticirati kao model ljudske društvenosti. Nažalost, teološki princip trojstvenog zajedništva nije pretočen u operativni princip komunikacije u životu Crkvi i društva.

Trinitarna antropologija zato treba izričitije doći do izražaja u kršćanskoj *duhovnosti* i postati temelj jedne etike suživota i solidarnosti.³ U ovom kontekstu vrijedi spomenuti duhovnu intuicija Chiare Lubich, utemeljiteljice pokreta Fokolara, koja je u svojim različitim spisima iznijela duhovnost ‚zajedništva‘ ili ‚jedinstva‘. Riječ je o duhovnosti koja se poziva na Isusovu molitvu ‚da svi budu jedno‘ (Iv 17, 21) i koja ima kao teološki i životni temelj misterij Trojstva, model života u zajedništvu i uzajamnosti na svim razinama.⁴

¹ R. Guardini, *Religiöse Erfahrung und Glaube*, Mainz 1974., str. 110.

² Usp. M. Vugdelija, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Split 2000., str. 87-145.

³ K. Hemmerle, *Dreifaltigkeit: Lebensentwurf für den Menschen aus dem leben Gottes*, u: Isti (izd.), *Dreifaltigkeit Schlüssel zum Menschen, Schlüssel zur Zeit*, München-Zürich-Wien 1989., str. 91.

⁴ Kaže se: ‚Krist je u meni, živi u meni‘ (to je perspektiva individualne duhovnosti života u Kristu), ili se potvrđuje kako je ‚Krist prisutan u braći‘ (i razvija se perspektiva karitativne ljubavi); ali nedostaje odlučujući korak: otkriti da, ako je Krist u meni i u drugom, tada Krist u meni ljubi Krista koji je u tebi, te započinje

I promišljanje o utjelovljenju Boga osvjetljava teološke temelje dijaloga. U Isusu je sam Bog ušao u povijest i postao čovjekom da bi ljudi postali božanski. Zato je svaki čovjek Božja epifanija na zemlji. «Ovu kršćansku istinu najbolje izražava riječ sakrament... Čovjek je cjelinom svoga bića, upravo zbog Božjeg utjelovljenja, 'hram Božji', prvo i najuzvišenije mjesto Božje nazočnosti na zemlji... U drugom čovjeku nastavlja se produljeno Božje utjelovljenje.»⁵ U Evanđelju Isus poistovjećuje odnose koje imamo prema ljudima sa odnosom koji imamo prema Njemu (usp. Mt 25). Za kršćanina odnos prema Uskrsnom Kristu vodi do punijih međusobnih odnosa.

Iz osnovnih teoloških datosti koje smo sažeto iznijeli jasno proizlazi da je čovjek bitno dijaloško biće. Njegovo je postojanje – supostojanje.

Dijalog je stoga obvezatan korak na putu čovjekova *samoispunjenja*, pojedinca kao i svake ljudske zajednice. Odnos, dijalog, susret, komunikacija – to je ono što definira srž bića čovjeka. Ljudska se osoba ne može ostvariti bez *drugog*, bez *ti*, jer je subjektivnost bitno i intersubjektivnost. Po odnosu s drugim, po uzajamnom služenju i dijalogu s bližnjima, čovjek razvija vlastite mogućnosti i tako odgovara svom pozivu.⁶

1.1. Teološka metodologija dijaloga

Počevši već tamo od Pavla VI. i njegove dijaloške enciklike *Ecclesiam suam* (1964.), pa preko saborskih dokumenata kao i učiteljstva Ivana Pavla II., crkveno učiteljstvo promatra dijalog kao najprimjereniji tip odnosa prema drugim kršćanima i nekršćanima.⁷

Tako Papa Pavao VI. u svojoj nastupnoj enciklici opravdano izvodi nužnost dijaloga iz same naravi religije. Po svojoj naravi religija uključuje neki suodnos između Boga i čovjeka što se najjasnije očituje i doživljuje u molitvi.⁸

Dijalog je naročito svojstven objavljenoj religiji. U dogmatskoj Konstituciji o božanskoj objavi čitamo kako Bog „u bujici svoje ljubavi *zapodijeva razgovor* s ljudima kao prijateljima i s njima druguje da ih pozove u zajedništvo sa sobom“ (DV 2). Bog dakle preuzima inicijativu i stupa u otvoren dijalog sa cijelim čovječanstvom.

Zato je cijelo Sveto pismo dijalog između Boga i ljudi, ali i svako vjersko iskustvo ima dimenziju dijaloga. Dijalog je stoga nutarnji zahtjev kršćanske vjere. „Taj unutrašnji poriv

uzajamnost davanja i primanja; Bog u meni ljubi Boga u tebi i ujedinjuje nas u istoj ljubavi, kao u Trojstvu koje je model ljubavi u jedinstvu. O duhovnosti fokolara: Usp. M. Vandeleene, *Io – il fratello – Dio nel pensiero di Chiara Lubich*, Città Nuova, Roma 1999.

⁵ Usp. I. Šarčević, *Isus Krist – od suviška do tajne*, u: Bosna franciscana, 7 (1997.), str. 31.

⁶ Takvo gledište povezano je sa suvremenim personalističkim mišljenjem. *Dijaloško mišljenje* je usredotočeno na odnos ja-ti, na zajedničarsko određenje čovjeka, na konstitutivnost odnosa (Mit-sein). U novije vrijeme osobito su dva filozofa, Martin Buber i Emmanuel Levinas, naglasili značenje ‚ja-ti‘ - odnosa s obzirom na čovjekovo određenje. U svom poznatom djelu *Ich und Du* (1922.) M. Buber produbljuje dijalošku strukturu čovjeka ističući kako je odnos ja-ti primarna činjenica svake antropologije. Međusobni odnosi su također povezani s odnosom prema apsolutnom Ti.

Antropologiju E. Levinasa obilježavaju dvije temeljne ideje. S jedne strane, oštra kritika 'egologije' (koja se na Zapadu razvija počevši od filozofije R. Decartes), s druge strane, zastupa stajalište o prvenstvu drugog ('epifanija lica') u ljudskom odnosu kao mjestu čovjekove metafizičko-religiozne dimenzije.

⁷ U pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu (Gaudium et spes) u broju 92. govori se o četiri vrste dijaloga koji treba njegovati kako unutar tako i izvan Crkve: promicanje dijaloga u samoj Crkvi, zatim dijalog s kršćanima koji ne pripadaju katoličkoj Crkvi, otvoreni dijalog sa svima koji priznaju Boga, kao i sa onima koji ne vjeruju u Boga, ali njeguju visoka dobra humanosti (GS 92).

⁸ Usp. Papa Pavao VI., Enciklika *Ecclesiam suam*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 54), Zagreb 1979., str. 50.

ljubavi koji teži da prijede u izvanjski dar ljubavi općenito nazivamo dijalog.⁹ Dijalog je „sredstvo za povezivanje duša“.¹⁰

Iz ove teologije dijaloga izvija se *dijaloška metodologija*¹¹. Stoga načela dijaloga nisu samo ovozemaljska, ona su transcendentna. Papa Pavao VI. ih sažima u šest točaka:

Prvo, u dijalogu spasenja *Bog je početnik*, on ima inicijativu (1 Iv 4,10). I *mi ne smijemo čekati* da nas ljudi pozovu, već treba da sami povedemo s njima dijalog (br. 74).

Drugo, tom dijalogu spasenja *pokretač je čista ljubav*, božanska dobrota (Iv 3,16). I u nas, pokretač dijaloga treba biti gorljiva i dušoljubiva, a ne koristoljubiva ljubav (br. 75).

Treće, dijalog spasenja nije otpočeo u razmjeru sa zaslugama onih kojima je bio upravljen, a još manje u omjeru s uspjehom i neuspjehom. I naš dijalog treba da bude *bezgraničan i bez proračuna* (br. 76).

Četvrto, dijalog spasenja, što ga je otpočeo Bog, sav se odvija *u ozračju slobode*. Bog svakome upućuje potresan poziv na ljubav, nikoga fizički ne prisiljava. Iako taj Božji poziv za pozvanike znači strahovitu odgovornost, Bog svakom ostavlja netaknutu slobodu da njegov poziv primi ili odbije. Štoviše, da pozvanicima olakša slobodan odaziv, on prilagođuje količinu pozivnih znakova (Mt 12,38 sl), pa čak i njihovu dokaznu snagu (Mt 13,13 sl) potrebama i duhovnom raspoloženju pozvanika (br.77).

Peto, dijalog spasenja bio je *svima pristupačan* (Kol 3,11). Tako i naš dijalog treba biti uistinu katolički, tj. barem potencijalno sveopći, sposoban da se priključi svakome čovjeku dobre volje (br.78).

Šesto, dijalog spasenja bio je redovito *postupan*, susljedno razvojan, idući od neznatnih početaka k punim uspjesima (Mt 13, 31). I naš dijalog neka bude obazriv. *Neka računa na lagano i psihološko i povijesno sazrijevanje*. U tome ipak treba njegovati brižljivu pozornost da nam ne izmakne pravi čas i razvijen osjećaj za predragocjenost vremena (Ef 5,16) (br.79).

Hermeneutski princip teologije dijaloga, kao što smo pokazali, nalazi se u teološkoj antropologiji prema kojoj je temeljna čovjekova dimenzija vertikalna: upravljenost Bogu. Čovjek je stvoren kao biće koje u sebi nosi prastrukturu suodnosa s Bogom.

Zato se međuljudski dijalog ne može razviti u punini slijedeći isključivo horizontalni tijek, ograničujući se na susrete, razmjenu gledišta, itd. On teži također i ponajprije k *vertikalnoj* dimenziji. Vertikalna dimenzija dijaloga otvara onaj nutarnji prostor u kojem Bog, izvor jedinstva svega ljudskog roda, može biti efikasno djelatan u pojedincu.

2. JEDINSTVO MOLITVE I DIJALOGA

U drugom dijelu razmišljanja želimo ukazati na jedinstvo molitve i dijaloga odnosno pobliže osvijetliti uzajamni odnos između molitve i dijaloga.

Biti vjernik znači uvidjeti da je svaki ljudski odnos ovisan o odnosu s Bogom. Osim toga, važnost ljudskih odnosa u našem životu ima duboki teološki temelj: Bog se naime služi nama kroz naše odnose. Molitva je mjesto na kojem na jedan jedinstven i neponovljiv način odzvanja poziv na odgovornost prema drugima i prema čitavom svemiru.

Molitva je *odnos*. U molitvi je riječ o duhovnom oblikovanju ljudskih odnosa. Suprotno onome što se mislilo u prošlim stoljećima na Zapadu, duhovni ili unutrašnji život nije isključivo privatna stvar. Duhovno iskustvo je uvijek životvorno nadahnuće dijaloške i etičke prakse. Ispravno moliti znači ispravno živjeti.

⁹ *Isto*, str. 48.

¹⁰ *Usp. Isto*, str. 75.

¹¹ *Usp. B. Duda, Papa Pavao VI. – učitelj dijaloga. Prikaz nastupne enciklike pape Pavla VI. Ecclesiam suam – Crkvu svoju*, str. 84-86.

Dijalog stoga predstavlja nužan put za produbljenje naše molitve, a molitva ima kapacitet da stvara ljude dijaloga. Međuljudski dijalog je zapravo *nastavak* onoga što se događa između čovjeka i Boga: dijalog je produžena, ostvarena, utjelovljena molitva. Dijalog je najuzvišenija molitva i prinos Bogu. Dijalog je 'molitva bez prestanka' (usp. 1 Sol 5,17). Duh dijaloga je posljedica čovjekovog odnosa s Bogom.

Molitva shvaćena kao unutarnje iskustvo i njegov vanjski izraz kako na osobnoj tako i društvenoj razini, predstavlja srž, dušu svakog dijaloga. Ona ima prvenstvo u dijalogu. Dijalog se oslanja na molitvu i od nje prima zamah. U molitvi Bog *prvi* ide ususret čovjeku, u molitvi On postaje jedini *učitelj*, a čovjek njegovo *oruđe*.

Kao svaki pravi susret i istinski dijalog, dijalog s Bogom živi od *iskrenosti* (usp. molitva carinika kod Lk 18, 9-14). Molitva ne treba biti pobožna, ali mora biti iskrena, istinita. Prava molitva ne obiluje riječima nego iskrenošću vjere. U dubini iskrenosti spoznajemo ono što stvarno jesmo pred Bogom.¹²

2.1. Duhovne osnove dijaloga

U svojoj knjizi «Jedinstvo i budućnost» Frère Roger Schutz, duhovni voditelj ekumenske zajednice redovnika u Taizé, zastupa tezu da je jedinstvo osobe odnosno cijeljenje unutrašnjeg razdora pretpostavka svakom jedinstvu među ljudima. „Svaki trud oko jedinstva među ljudima pretpostavlja najprije da se u sebi uspostavi to jedinstvo... Čovjek koji je u sebi podjeljen, podjeljen je i u odnosu prema bližnjima. Kao posljedica nedostatka jedinstva osobnosti često se iz dubine njegova bića pojavljuje zahtjev da se postavi protiv drugoga i dijeli ono što bi trebalo biti ujedinjeno.“¹³

Unutarnje jedinstvo ili duševni mir tako postaje temeljna pretpostavka za kulturu dijaloga. Duh dijaloga izlazi iz unutrašnje realizacije duhovnog jedinstva unutar sebe. U molitvi se tako razvijaju i posreduju *duhovne osnove* dijaloga s bližnjima: otvoreno srce, duh poniznosti, svijest jedinstva svih ljudi i neuvjetovana ljubav.

a) otvaranje srca

Kao svaki komunikacijski čin, molitva živi od vlastite egzistencijalne otvorenosti. Da bi označili mjesto iz kojeg molitva izvire, Pisma ponekad govore "o duši ili duhu, najčešće o srcu (više od tisuću puta). Srce je ono koje moli. Ako je daleko od Boga, molitveni je izraz isprazan. Srce je boravište gdje jesam, gdje stanujem (prema semitskom ili biblijskom izrazu: kamo se 'spuštam'). Ono je mjesto odluke, mjesto istine, mjesto susreta – budući da smo na sliku Božju, živimo u odnosu: srce je mjesto saveza".¹⁴

Nažalost, ljudsko srce može biti zasuto, zatvoreno srce, srce koje nije oslobođeno na slobodu beskrajnog Boga.

U molitvi zato otvaramo Bogu svoje srce.¹⁵ Krist reče: «Kucajte i otvorit će vam se!»(Lk 9, 10) U iskustvu molitve oštre se naša osjetila i raste senzibilitet za sve oko nas, otvaraju se oči našeg srca i oči naše duše za djelovanje u dobru. Naše molitve prestaju biti tek formule u ispraznom ponavljanju, već postaju istinsko i blagotvorno djelovanje u trenutku. Tada čovjek posjeduje *inteligenciju srca* koja povezuje, integrira, izmiruje, noseći proturječnosti svijeta u kojem živi i tražeći dijalog i cjelovitost. Tada on postaje sposoban za one najjednostavnije

¹²Usp. A. Grün, *Gebet als Begegnung*, Vier-Türme – Verlag, Münsterschwarzach 1990., str. 18.

¹³Usp. Roger Schutz, *Einheit und Zukunft. Die Christenheit im technischen Zeitalter*, Gütersloh 1962., str. 13-14.

¹⁴Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb 1994., br. 2562-2563.

¹⁵Usp. K. Rahner, *O potrebi i blagoslovu molitve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1978., str. 5-19.

čine srca. U ove čine srca ubrajaju se dobrota, obzir prema drugima, osjećaj za pravednost, prava sućut, itd.

b) duh poniznosti

Ovoj nutarnjoj i osobnoj dimenziji dijaloga koja se razvija za vrijeme molitve treba nerazdvojivo pridružiti *duh poniznosti* (iskrenosti, skromnosti).

Molitva tako pomaže da u nama naraste prirodna poniznost koja omogućava da bolje komuniciramo s ljudima. Molitva je antistruktura govoru nadmoći, gospodstva, isključivosti. Kršćanski srednji vijek vrlo je veliku važnost pridavao vrlini poniznosti, skromnosti. Moderni svijet to više ne smatra vrlinom, nego znakom slabosti. Postoje mnoge pogrešne predodžbe o poniznosti zato što se izgubilo duboko, duhovno značenje poniznosti. Kršćani poniznost shvaćaju u kristološkom smislu kao nasljedovanje Krista i u sociološkom smislu kao pristup drugom čovjeku u istini i požrtvovnoj ljubavi - kao služenje. Poniznost podrazumijeva ponašanje prema svijetu, prema drugima, prema samima sebi i prema Bogu.

Naša je oholost prekomjerna. Uvjereni smo da znamo istinu, uvjereni smo da su naši postupci mudri. U stvari postupamo kao da smo slijepi. Samo nam poniznost pomaže da vidimo. Poniznost se sastoji u spoznaju da uvijek možemo pogriješiti i da uvijek imamo što naučiti. Ona nas čini svjesnima naših dužnosti prema drugima, navodi nas da prema drugima odnosimo nepristrano i snošljivo. Čini nas razumnim i zahvalnima. Tada čovjek ulazi u dublje razumijevanje međuljudskih odnosa i otvoreniji je za duh dijaloga.

c) svijest nerazrješivog jedinstva svih ljudi

Dijalog zahtjeva svjesnost, introspekciju, duhovni uvid, integralno opažanje. Od presudne je važnosti biti sposoban gledati dublje u prirodu stvari i fenomena. Poteškoće u dijalogu često proizlaze upravo iz nedostatka uvida i pozornosti. Zato Isus kaže: "Istina će vas osloboditi" (Iv 8, 31). Istina oslobađa od umišljenosti, dogmatičnosti i isključivosti; oslobađa od predrasuda koje nas priječi uvijek iznova učiti od drugih ljudi; oslobađa od fanatizma koji progoni neistomišljenike.

Odgovarajući na znakove vremena i vođena Duhom Svetim, Crkva je na II. vaticanskom saboru kao temeljno načelo odnosa Crkve prema nekršćanima postavila *jedinstvo* ljudske obitelji, ne samo u biološkom, nego u *teološkom* smislu. «Svi su naime narodi jedna zajednica; imaju isti iskon, svima je posljednji cilj Bog, čije se naum spasenja proteže na sve.» (NA 1)

Upravo ovo temeljno uvjerenje, ova principijelna teološka premisa, postaje veoma snažna osnova za dijalog. Otvorenost za transcendenciju stoga je uvijek osviještavanje činjenice univerzalne pripadnosti čitavom čovječanstvu. Zato je esencijalno kršćansko iskustvo u koje *ulazimo* kroz molitvu otvaranje naše svijesti za tu svijest nerazrješivog jedinstva svih ljudi.

U iskustvu duboke molitve čovjek biva prosvijetljen s obzirom na međusobne veze svih bića ovoga svijeta. Dolazi do iskustva jedinstva života, postaje svjestan svoga jedinstva sa svim stvarima. Zato dijalog mora naglašenije polaziti od iskustva jedinstva. Iskustvo jedinstva je iskustvo cjeline.

U iskustvu molitve sreće se jedinstvu što poštuje i ispunjava različitost, a istovremno nadilazi podjelu. I upravo u ispravnom shvaćanju različitosti trebali bi učiti jedni od drugih. One predstavljaju istinsku ponudu vrijednosti kojima možemo prvotno obogatiti našu osobu. Iz različitosti se čovjek uči strpljivosti, uvažavanju, toleranciji, i na taj način izgrađuje svijet novih odnosa utemeljen na civilizaciji ljubavi i zajedništva. Oni koji u međusobnim odnosima

ističu više razlike nego sličnosti, ne rade na dobro čovjeka niti za opće dobro, te razlikama umnažaju prepreke do svog bližnjeg.

Kada čovjek djeluje iz iskustva jedinstvenosti božanskog života, onda se on Božjem djelovanju ne opire i na taj način može najviše učiniti za svijet. Ta svijest mijenja i uspostavlja nove prioritete i drukčije ljestvice vrijednosti kod molitelja. On shvaća istinsko značenje bezuvjetne ljubavi, istine, mira, tolerancije, nenasilja. A kao posljedica ispravnog shvaćanja slijedi ispravno djelovanje i time stvaranje boljeg svijeta.

Onaj tko je iskusio da je sve život Božji, ima novo polazno stanje za ono što Krist naziva ljubav prema bližnjemu. To je nov način gledanja na svijet. Svijet gledati kao jedno, to je preduvjet za pravu ljubav prema bližnjemu. Tko ima takvo gledanje cjelovitosti svijeta, zna da on nije samo povezan sa svim stvorenjima, nego se doživljava kao jedno s ljudima. Drugi mu je izraz istog božanskog života. Život drugoga i vlastiti život su jedno u jednom životu koji je nedjeljiv. Samo tako se mogu razumjeti Kristove riječi: 'Ljubite svoje neprijatelje, činite dobro onima koji vas mrze'.¹⁶

d) od tolerancije do neuvjetovane ljubavi

Kršćanski praktičar razumije molitvu kao *put ljubavi*. Kroz molitvu ulazimo u osobni odnos s Isusom i proširujemo svoju ljubav, tako da možemo unići u punoću ljubavi, koja je Boga. Puni razvoj ljudskog potencijala svijesti je stoga ispunjenje ljudskog kapaciteta za ljubav. Ljubav je priroda Boga i sva ljudska bića pozvana su da sudjeluju u prirodi Boga, da postanu božanskim kroz ljubav, kako bi naučili voljeti kao što voli Bog – bezuvjetno i univerzalno.

Ljubav, koja bezuvjetno potvrđuje drugoga i praktički mu želi dobro, nutarnji je i bitni trenutak svake molitve. Takva neuvjetovana ljuba ne da se zapovijediti. Ona se može roditi i rasti u slobodi, budnosti i slušanju poticaja iznutra.

Kardinal Newman jednom reče: „Život znači promjenu i do savršenstva stiže samo tko se stalno mijenja.“ U tom evolutivnom procesu u kojem težimo za idealom 'biti savršeni kao Otac na nebesima', učimo korak po korak ljubiti.

Prvi i elementarni korak na tom putu do vrhunaca ljudskog duha – a to je neuvjetovana ljubav – jest vrlina tolerancije. Riječ tolerancija često je podcijenjena i pogrešno shvaćena.¹⁷ Tolerancija ne podrazumijevaju pokornost ili pristajanje na nepravdu. Ona ne može biti neka vrsta predavanja i povlačenja, ravnodušnosti i nezainteresiranog susretanja drugoga.

Pojam 'tolerancija' (dolazi od latinskog glagola 'tolerare': podnositi, trpjeti) plod je novodobnog mišljenja. U suvremenim rječnicima tolerancija se uglavnom definira kao trpeljivost, obzirnost, podnošljivost prema tuđim mišljenjima i uvjerenjima. U uvjetima pluralnosti modernih uvjerenja i načina života tolerancija je svakodnevni izazov koji se mora razvijati i uvježbavati kako u privatnom tako i u javnom političkom, društvenom, vjerskom životu.

Iako sama riječ ne dolazi izričito u Svetom pismu, *sadržaj* pojma tolerancije dade se izvući kako iz biblijskog govora o strpljivosti Božjoj koji može biti sinonim za modernu riječ tolerancija, tako iz Kristova ponašanja i njegova učenja. Čak i ljudima koji su živjeli upravo na suprotan način nego što je On propovijedao, Krist je prilazio sa strpljenjem, ljubavlju i razumijevanjem.

Neuvjetovana ljubav uključuje i ljubav prema neprijatelju, jer je Krist – istinski klanjatelj Boga, molio za svoje neprijatelje. Ljubav u Kristovo ime daje tako pojmu tolerancije novo usmjerenje i odlučujući poticaj u pravcu sveopćeg bratstva. Može se reći kako tolerancija

¹⁶ Usp. W. Jäger, *Kontemplacija. Susret s Bogom danas*, Ziral, Mostar-Zagreb 2001., str. 90-94.

¹⁷ Usp. B. Häring/V. Salvodi, *Toleranz. Eine tägliche Herausforderung*, Styria, Graz-Wien-Köln 1998.

razvija svoju punu snagu i doživljava svoju konačno oplemenjivanje kada se živi u kontekstu neuvjetovane ljubavi po Kristovu primjeru.

Mnogi ljudi troše svoju energiju protiv nečega, umjesto *za* nešto. U prisposobi o kukolju i pšenici (usp. Mt 13, 24-30) Krist traži od svojih učenika da budu strpljivi, da svojim primjerom druge educiraju, preodgajaju, i ne budu destruktivni u ime Boga. Time On poziva na 'treći put': koji nije bijeg niti sukob, nego put uživanja, obzirnosti i nade. To je holistička vizija. 'Hólon' se može definirati kao nešto što je u sebi cjelovito, i u isto vrijeme sastavni dio jedne veće cjeline. Takav pogled na svijet zahtjeva prije svega nadilaženje *predrasuda* koje često imamo jedni o drugima.

Jedna od najsnažnijih i najdojmljivijih značajki cjelokupnog Isusovog javnog nastupa jest upravo hrabro nadilaženje različitih vrsta predrasuda svoga vremena. Isus nadilazi *religiozne* predrasude zato što u raspravi o suboti daje prvenstvo čovjeku pred zakonskim uredbama (usp. Mk 3,1-6); On nadilazi *društvene* predrasude zato što se druži s 'carinicima i grešnicima' (Mk 2,14-17), kao i *moralne* predrasude zato što dopušta da mu grešnica pomaže noge (usp. Lk 7, 36-50), razgovarajući, družeći se i hvaleći omražene Samaritance (usp. Iv 4, 1-43; Lk 10, 29)-

Molitva je stoga povlašteno mjesto gdje učimo u vjeri nadilaziti različite predrasude stvarajući na taj način preduvjete za kulturu dijaloga. U molitvi dolazi do izražaja način kako druge *vidimo*: da ih vidimo pred Bogom i da ih ljubimo u većem suglasju sa duhom evanđelja.

Zaključak

Molitva je *unutarnja* strana sveobuhvatnog životnog dijaloga s Bogom i ljudima. Kao dijalog ljubavi, intimni i duboki susret s Bogom, molitva jest i ostaje nepresušni izvor, nadahnuće i snaga za svaki iskreni međuljudski dijalog.

Jedinstvo molitve i dijaloga pomaže da se približimo osnovnim ciljevima svakog dijaloga, a to su: traženje i otkrivanje istine, bolje razjašnjenje samoga sebe, svoje nutrine; suočenje s različitim mišljenjima, stavovima i opredjeljenjima.

Bog kao učitelj dijaloga u molitvu proširuje ograničena ljudska obzorja i otvara čovjeka za božansku perspektivu. Iz iskustva molitve izrasta dobra motivacija za međuljudski dijalog: tada razumijemo da su drugi naša braća i sestre, i poštujemo njihova prava i ljudsko dostojanstvo.

Dijalog je plod duhovne slobode. Dijalog koji izvire iz iskustva molitve i koji izrasta iz dijaloškog odnosa čovjeka prema svome Stvoritelju, započinje otvaranjem srca, on se učvršćuje kroz duh poniznosti, konkretizira se u svijesti nerazriješivog jedinstva ljudskog roda i doseže svoje vrhunce u bezuvjetnoj ljubavi.